

BOLEVECKÁ SOUSTAVA RYBNÍKŮ - PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM RYBNÍKÁŘSTVÍ NA PLZEŇSKU

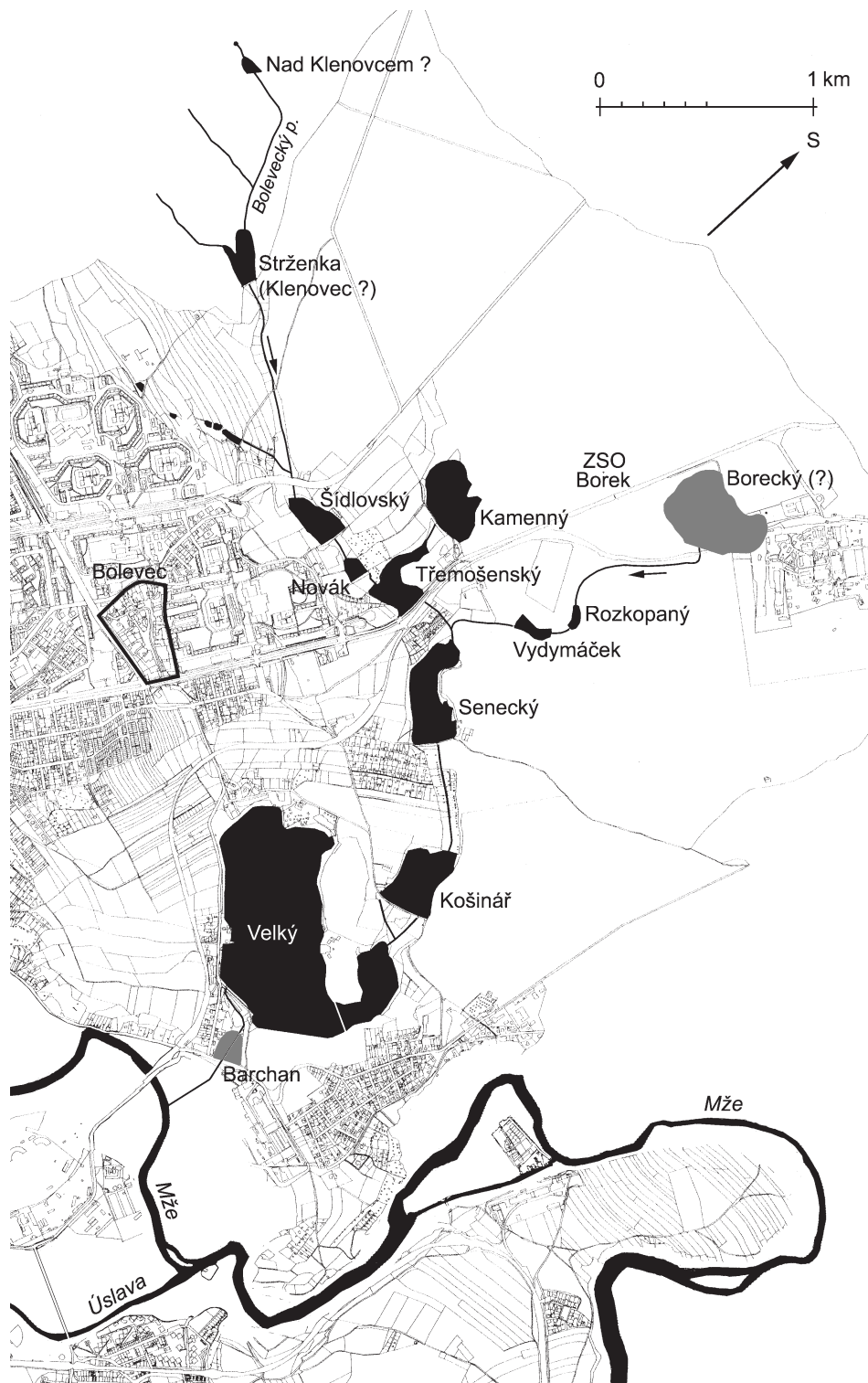
JAN ANDERLE – MARTIN A IVANA
EBELOVI

Průzkum bolevecké rybníční soustavy náleží do skupiny značně atypických zadání. Uvedený text se pokusí ukázat, že lze s použitím metod stavebněhistorických průzkumů s úspěchem zkoumat i stavby zcela specifické povahy, pochopit jejich postupnou genezi i další okolnosti jejich vzniku.

Stavebněhistorický průzkum bolevecké rybníční soustavy vznikl chvályhodnou snahou Města Plzně shromáždit o této součásti svého majetku co možná nejúplnější souhrn informací. Lze jen litovat, že se tak stalo až souběžně se zakončením hlavních opravných prací, které se před tím na rybníčních hrázích soustavy prováděly. Jejich dřevěné konstrukce, o nichž dále bude řeč, tak nebylo možno zkoumat v autentickém umístění a jen zásluhou zájmu správce rybníků nebyly zcela ztraceny.

S výjimkou dvou rybníků, u nichž kontext písemných pramenů dokládá jejich založení v pozdním středověku, trvaly nejistoty a dohady o stáří, vývoji a rozsahu soustavy i jejich jednotlivých částí.¹⁾ Ačkoli aktuální práce nemohla objasnit všechny problémy s tím spojené, pokusila se vytvořit stabilní základnu poznatků a naznačit východiska pro jejich další sběr. Pořízení nové archivní rešerše byla nad stávající sumou písemných pramenů k plzeňskému rybníčnímu hospodářství víceméně dovršena mez poznání, jež může nabídnout tento druh bádání. Dále byla provedena podrobná rekonstrukce terénu v zájmovém území, jehož velkou část pokrývá les. Pracovalo se při tom též s informacemi pamětníků, v ně-

kteřých případech nezastupitelnými. Přínosem bylo ujasnění polohy relikvů zaniklých součástí soustavy. Výsledky dendrochronologické analýzy dřevěných zařízení rybníků poskytly nejen zásadní informace k daným objektům, ale ukázaly zároveň, že za současné situace právě datování dřev, která s ohledem na specifické podmínky v daném prostředí dlouhodobě přetrvávají, je potenciálně hlavní cestou, jak rozšířit vědomosti o stavebním vývoji rybníků (analýzu provedl Tomáš Kyncl, 2002). Dosud převážně nevyužity zůstá-

Obr. 1: Bolevecká soustava rybníků (lc. ú. Bolevec, m. č. obvodu Plzeň 1) – dnešní stav. Černě zvýrazněny vodní plochy. Předpokládaný rozsah zjištěných zaniklých rybníků označen šedě. Šedou linií zvýrazněn obvod starého jádra vsi Bolevec (graficky upravil J. Anderle s použitím katastrální mapy).

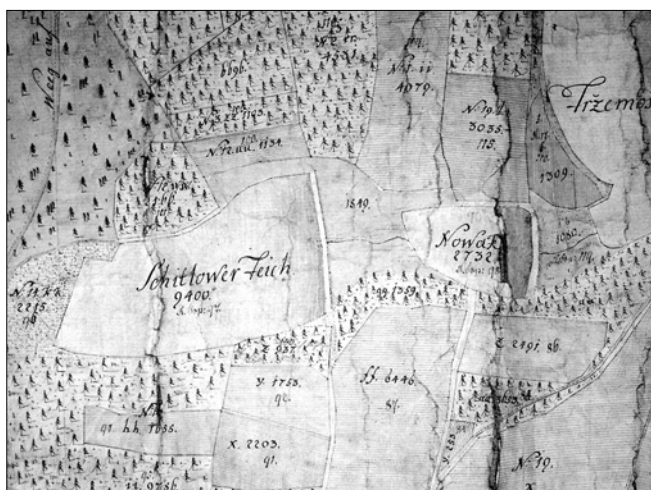
vají v daném případě relativně omezené možnosti archeologie například při pracích, které odhalují řezy hrázemi. Rozsáhlý prostor se ke studiu sedimentů nabízí archeobotanice a podobným disciplínám. Průzkum minulosti rybníků se tak jeví jako typické pole pro nezbytnou mezioborovou spolupráci.

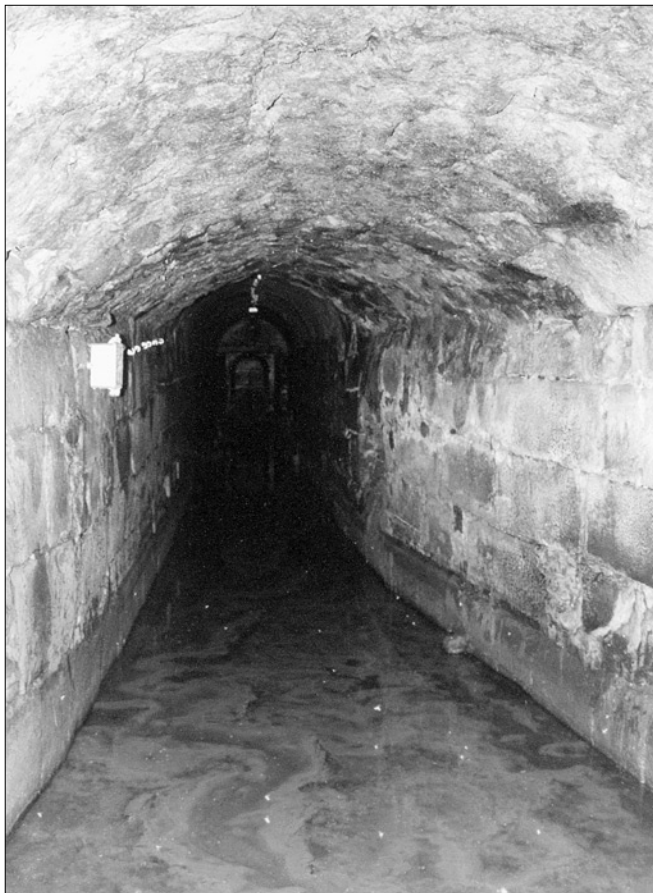
Bolevecká rybníční soustava byla vybudována na katastru vsi Bolevec, jež se v písemných pramenech uvádí od roku 1382 (nyní místní část obvodu Plzeň 1), v povodí Boleveckého potoka, jednoho z poměrně bezvýznamných levých přítoků řeky Mže. Hlavní vodní díla vznikla na samotném Boleveckém potoce, významné rybníky však byly postaveny rovněž na jeho dvou levých přítocích a kaskáda malých nádrží také na jeho pravém přítoku. Potoky sbírají vody z rozsáhlé zalesněné pramenné mísy s rašelišti, na jejímž okraji výškovou dominantu představuje vrch Krkavec (504 m n. m.). Pramen Boleveckého potoka se nachází na jeho úpatí v nadmořské výšce 390 m. Dnešní stav soustavy je dán vývojem, v jehož průběhu některé rybníky zanikaly, byly obnovovány, případně se stavěly nové. Na hlavním toku, postupujeme-li proti proudu, dnes leží Velký bolevecký rybník (nadmořská výška hladiny cca 312 m), z něhož byl v roce 1954 oddělen tzv. Malý rybník s přítokem Boleveckého potoka, nad ním soustava sádek, dále rybníky Košinář, Senecký, Třemošenský, Nováček, Šídlovský a tzv. Stržená hráz. Nad Seneckým rybníkem se k Boleveckému potoku zleva připojuje potok pramenící v rašelišti pod vrchem Orlíkem (400 m n. m.). V údolí Merán, jímž protéká, nyní nacházíme na jeho dolním toku nad sebou dva menší rybníky – Vydymáček a Rozkopaný, výše proti proudu pak zbytky hráze velkého zaniklého rybníku, zřejmě někdejšího Boreckého. Další levý přítok Boleveckého potoka ústí do Třemošenského rybníka. Jedná se o krátkou vodoteč, která odvádí vodu z Kamenného rybníka napájeného z rašeliště nad ním. Konečně nad Šídlovským rybníkem se Bolevecký potok stéká s pravým přítokem, na němž vznikla kaskáda rybníků. U spodního, největšího z nich, bývala bolevecká ledárna.

Stabilizujícím prvkem v prostředí s našimi rybníky jsou poměrně rozsáhlé plochy lesů. Krajina je i tak trhána na kusy neodčinitelnými nebo jen těžko odstranitelnými zásahy, které většinou souvisejí s nezodpovědnou a stále pokračující urbanizací bývalých boleveckých polí. Z vysoce hodnotného prostředí, jak jsme je znali ještě před třiceti lety, přežívají neustále zraňované pozůstatky. Úsilí, jež vynakládá město na zvelebení rybníků a jejich okolí, se negativními vlivy, z nichž část byla zmíněna, opět znehodnocuje.

Již Adolf Zeman ve svém příspěvku věnovaném plzeňskému rybníkářství poukázal na malou základnu písemných pramenů k dějinám boleveckých rybníků.²⁾ Zatímco poměrně dobře lze sledovat počátek vzniku soustavy po polovině 15. století, postrádáme písemné zprávy k jejímu zdokonalování a přestavbě, hospodaření a funkci prakticky do konce 18. století.

Hospodářská prosperita města Plzně v průběhu 15. století měla svůj bezprostřední odraz i v rozšiřování poměrně rozsáhlého panství města, které mělo svůj základ již v době předhusitské. Základem vzniku bolevecké rybníční soustavy byly majetkové přesuny na počátku druhé poloviny 15. století. Ještě v polovině 15. století náležel Bolevec (tehdy zvaný Voleves, Olevec) kapitule u sv. Apolináře na Novém Měs-

Obr. 3: Vypouštěcí tunel v hrázi Velkého rybníka (foto J. Anderle, 1995).

Založení rybníka – s největší pravděpodobností Velkého (Boleveckého) – dokazuje i smlouva z 28. března 1461 uzavřená mezi městem Plzní a Machnou, dcerou Hynka z Plzně, a jejími syny Zikmundem z Hodušic a Mikulášem z Bavorova, na jejímž základě byl uzavřen vzájemný spor směnou pozemků. Machna a její rodina postoupily poškozené pozemky s již založeným rybníkem („*obci města Nového Plzně tu, kdež jsú oni rybník udělali, za ty dědiny i lúky jsou nám nadepsaní páni polulány...*“), za což dostaly náhradní pozemky a dva poddanské dvory pod již založeným rybníkem. Smlouva sice neuvádí místo založeného rybníka, ale všechny souvislosti, tj. hospodářské aktivity v okolí Bolevce v té době, dané variantě maximálně odpovídají.⁵⁾

Obec nadále pokračovala v intenzivním hospodářském podnikání na Bolevci – 24. prosince 1461 byl Bolevec nově emfiteuticky vysazen. Je evidentní, že k novému vysazení mohly napomoci i rozsáhlé změny, k nimž došlo napuštěním rybníku – listina doslova uvádí, že „*jsme jim jich roly a lúky rybníkem našim potopili*“, za což dostali Bolevečtí náhradní pozemky na úpatí Stráže.⁶⁾

Bolevecký rybník je zřejmě uváděn k roku 1463 v souvislosti s prodejem tzv. Kozlíkovské louky, „*kterážto leží pod rybníkem Plzeňským*“.⁷⁾ Písemné prameny lze až na jedinou výjimku spojit s Velkým Boleveckým rybníkem. Touto jedinou výjimkou je zpráva z roku 1464, kdy prodal plzeňský poddaný Petr z Borku svůj majetek v Borku Haškovi nádeníkovi. Plzeňská městská rada stvrdila slevu na berni za pozemky, které byly zatopeny stavbou rybníka („*což jest bylo... rybníkem zatopeno*“).⁸⁾ Vznik rybníční soustavy přinesl postupný definitivní zánik vsi Borek.

Na základě písemných pramenů nelze tudíž přesněji stanovit, kdy vznikaly další rybníky – zda již existovaly před rokem 1460 (což není příliš pravděpodobné), či vznikaly v návaznosti na dokončení Boleveckého rybníku v rámci budování komplexního systému rybníků třecích, výtazních a kaprových (což je mnohem pravděpodobnější). Nalezení archiválií, které by zpřesnily zakládání dalších rybníků v této době, není pravděpodobné.

Rybníční soustava měla ve výsledku značný význam v oblasti chovu i obchodu s rybami v rámci plzeňského hospodářství. Ze soupisu příjmů plzeňského rychtáře v druhé polovině 15. století vyplývá, že na plzeňském tržišti byli především prodáváni kapři, herinci (import), candáti a štiky.⁹⁾

Pro léta 1524–1525 se dochoval ojedinělý exemplář účtu. Vyplývá z nich, že obrat z rybníční soustavy města nebyl v rámci celého hospodářství města Plzně velký – příjem od „*úředníků nad rybníky a řekami*“ činil 20 kop 40 gr. (pouze 0,85% z celkového příjmu města), nákup plodů ale 16 kop 23 gr. 4 d. (0,88% vydání).¹⁰⁾ Z ojediněle dochovaného účtu však nelze činit rozsáhlejší závěry o efektivnosti daného druhu podnikání.

Koncem 16. století bylo vypracováno několik popisů hranic plzeňského panství. Popis boleveckých hranic uvádí blízko cesty k Ledcím jeden rybníček zvaný „*Nad Miretici*“, který byl evidentně na horním toku Boleveckého potočku. Roku 1569 je na hranici bolevecké a chotíkovské zmiňován rybníček Chotíkovský.¹¹⁾

Za třicetileté války se město dostalo do značných hospodářských obtíží, v soudobých zprávách o jejich charakteru však postrádáme informace o stavu rybníkářství. Teprve zhruba od poloviny 17. století se s postupnou obnovou zničeného hospodářství rozrůstá i pramenná základna. Zeeman (bez citace pramenu) uvádí k roku 1646 existenci kapřích rybníků Velkého, Vorlíka, Kamenného, Nového, Berouna a mimo boleveckou soustavu Drahotína a Černického.¹²⁾ V torzech registratury městské rady se zachovaly pro rybníční hospodářství drobné zbytky.

Pro období po třicetileté válce se zachovaly údaje z velké části z našeho hlediska druhořadého charakteru – z písemných pramenů lze prakticky sledovat systém osazování jednotlivých rybníků, v některých případech i výsledky výlovu (chováni byli kromě kaprů i štiky, okrajově okouni a líní), obtížněji již vývoj rozsahu rybníčního hospodářství – počet rybníků do jisté míry kolísá.

Zachované údaje o stavebních pracích ze stejné doby jsou zcela okrajového charakteru – drobné částky dostávali tesaři za menší práce na splavech, opravy struh prováděli rybníkáři.¹³⁾

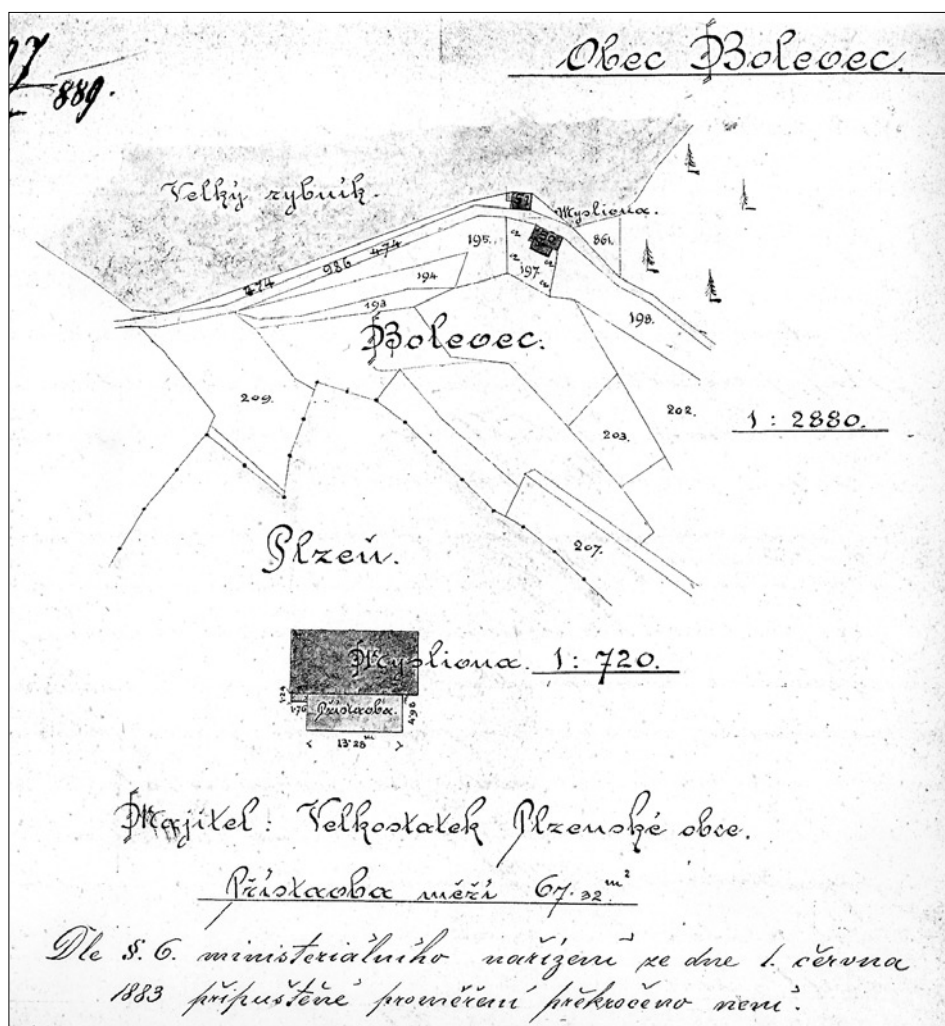
K roku 1669 bylo na plzeňském panství celkem 30 rybníků.¹⁴⁾ Dominikální příznávací fáze tereziánského katastru k roku 1713 uvádí celkem 26 rybníků,¹⁵⁾ které rozděluje do několika skupin. Lze z nich jasně vyčlenit skupinu rybníků boleveckých – Sídlovský, Volšinka, Velký, Barchan, Vidimáček, Kamenný, Ztracený, Klenovec, Beroun, Košinář, Borek, k nimž je navíc zařazen rybník Doubravský (sic!). Bohužel rybníky nejsou ani zde uvedeny v posloupnosti. Všechny uvedené rybníky zřejmě vznikly již před třicetiletou válkou, ač písemný důkaz postrádáme. Na druhou stranu z archiválií od třicetileté války do roku 1713 vyplývá značně rozdílná podoba bolevecké rybníční soustavy v její střední části oproti dnešnímu stavu. Pokud neklame pře-

nesení jména na jiné rybníky, od třicetileté války zůstaly nezměněny kromě Velkého Boleveckého rybníky Kamenný, Šídlovský, Novák (? – chybí 1713!) a později zaniklý Barchan. Naopak rybníky Vorlík, Doubravský, Volšinka, Vidimáček, Ztracený, Klenovec, Beroun a Borek postupně zanikaly – Vorlík kolem roku 1713 (dočasně) nefungoval. Borek, Klenovec, Volšinka a Vydimáček mizí z písemných pramenů mezi léty 1713–1738. Již Zeman¹⁶⁾ se pokusil některé blíže lokalizovat (Vorlík nad Borkem), přesnější umístění však na základě písemností stanovit nelze. Z později zaniklých rybníků dosud sloužily (do roku 1738) Beroun a Vorlík (na jejich místě údajně později vznikly rybníky Třemošenský a Senecký).

S ohledem na nesrovnalosti v celém plzeňském hospodářství na počátku 18. století jmenoval císař Karel VI. zvláštní renovační komisi, činnou v letech 1734 až 1738 pod předsednictvím hraběte Sereniho, která měla vyšetřit hospodaření města a reorganizovat městskou správu. Rybníční hospodářství nenáleželo k nejhorším stránkám plzeňského hospodářství. Město hospodařilo na 28 rybnících, zisk však byl malý, protože rybníky byly z části buď zcela neosazené, či z části nedostatečně a špatně, chovu nebyla věnována žádná pozornost a nebyl náležitě rozvržen a dokonce nebyly vedeny ani rybníční účty.¹⁷⁾

Dle domněnky A. Zemana byla po zákroku císařské renovační komise rybníčnímu hospodářství věnována větší péče.¹⁸⁾ Zdá se však, že změny ve střední části bolevecké rybníční soustavy byly prakticky sto let trvajícím procesem. Postupně byly rušeny především malé rybníky a nahrazovány rybníky většími. Mezi léty 1738–1781 byly definitivně likvidovány rybníky Beroun a Vorlík a na jejich místě měly vzniknout rybníky Třemošenský a Senecký. Datovat vznik obou posledně jmenovaných rybníků se zatím nepodařilo, ač nelze pochybovat, že upřesnění v budoucnu poskytnou dílem zachované rozsáhlé řady protokolů městské rady, eventuálně důchodní účty.

Roku 1779 byla na panství města Plzně provedena raabizace, výsledný stav je zachycen na raabizačních mapách Bolevce z roku 1781. Prakticky totožný stav je i v protokolu josefského katastru z roku 1785, který uvádí i alternativní využití rybníku – vypuštění a přeměnění na pastvinu: *Panský rybník Velký jmenovaný mohl by se osít – 140 208 (čtv. sáhů), ostatní je samý písek, kámen a k žádnému užítku se vzít nemůže – 42 jiter. Za pastvu k užívání se může 42 jiter 1008 sáhů – 4 1/8 fůry.*

Obr. 4: Hráz Velkého rybníka s objekty myslivny a stodoly na plánu k r. 1889 před rozšířením hráze pro vlečku a rampu k ledovně (AM Plzeň, i. č. 15914, per. D (1880–1892), sign. 107/III, kt. 1011).

Panský rybník Košinář jmenovaný mohl by se osívat – 22 052 (čtv. sáhů). | Za pastvu ostatní samý marast 7 jiter 1252 sáhů – 4/8 fůry. Spis k raabizační mapě uvádí menší rozlohu – 18 173 čtv. sáhů.

Panský rybník Senecký jmenovaný mohl by se osít – 19 511 (čtv. sáhů) za pastvu, ostatní samý písek a kámen 7 jiter 211 sáhů – 3/8 fůry.

Panský rybník Střemoský (Třemošenský) nazvaném, kterej tuze skalnatý a pískovatý jest... 3 fůry, 14 693 (čtv.) sáhů.

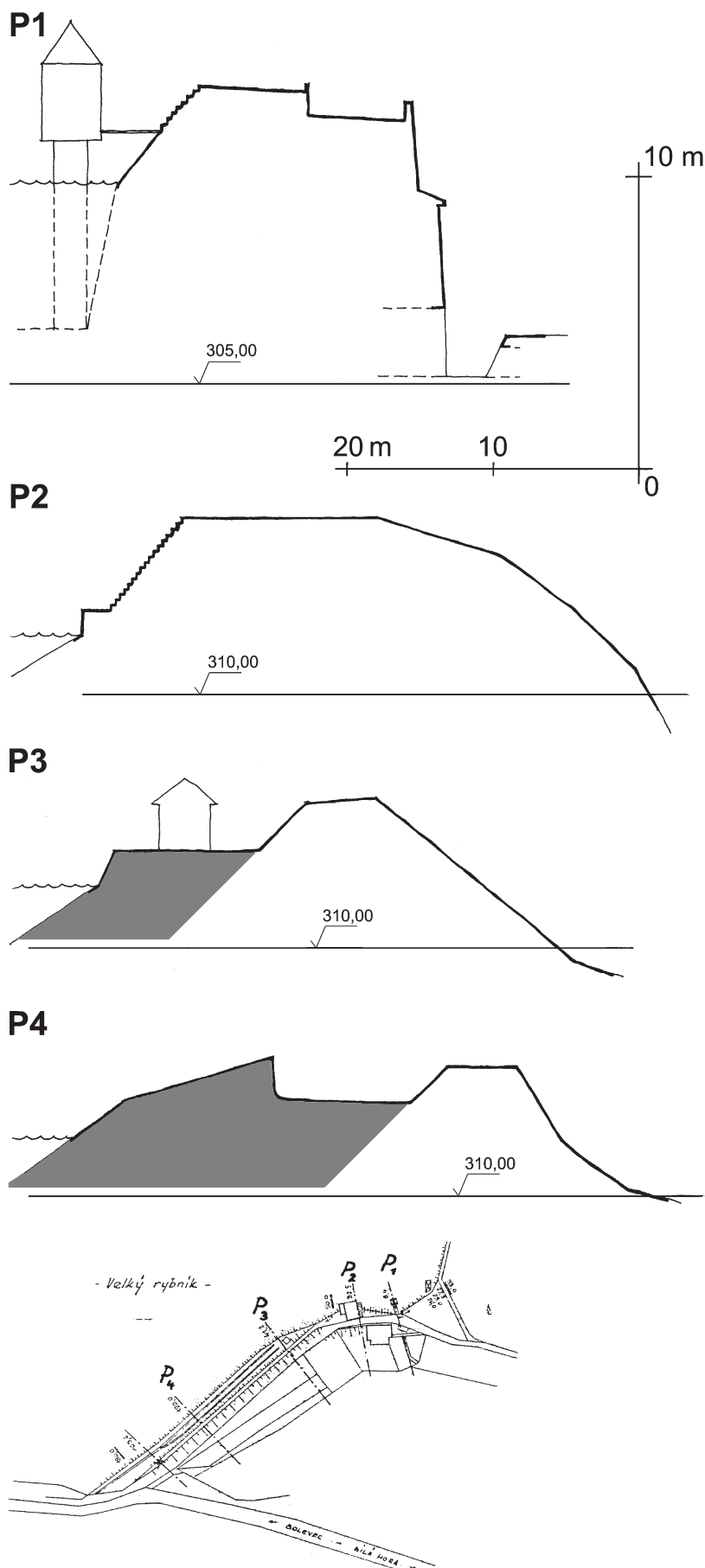
Panský rybník Novák nazvaný... 1/2 fůry, 2730 (čtv.) sáhů. Panský rybník Šídlovský jmenovaný pod Šídlovo louka... [?] skalnatý – 2 3/8 fůry, 11253 (čtv.) sáhů.

Panský rybník Kamenný jmenovaný samá skála a samý písek k špatnému užítku za pastvu – 17877 sáhů. | Za pastvu, ostatní díl jest samej kámen – 8 jiter 1077 (čtv.) sáhů – 3/8 fůry.

Panský rybník Barchan jmenovaný pod hrázi velkého rybníka leží podél okolních gruntů – 2805 (čtv.) sáhů. | Za pole by se nemohl užívat, protože jest zarostlý travou – 1/2 fůry.

Panský les nazvaný Borek u Černého rybníka.¹⁹⁾

Na základě požadavku vídeňského dvora proběhla v Čechách soupisová akce rybníků. Plzeňský elaborát byl vy-

Obr. 5: Dokumentace hráze Velkého rybníka z roku 1964 (Útvar investic města Plzně). Nahoře příčné řezy, dole orientační náčrt půdorysu; tmavě značeno novodobé rozšíření profilace hráze (kresbný převod J. Anderle).

pracován 18. dubna 1786, v tomto soupisu však bohužel chybí zásadní údaje – místo rybníku a jeho název. Ze soupisu vyplývá, že jen jediný rybník, a to druhý největší, (zřejmě Košinář) měl splav i stavidlo, ostatní rybníky měly jen splav.²⁰⁾

Rybníky se zručským revírem byly od druhé poloviny osmdesátých let 18. století propachtovávány, zprvu jednotlivcům z řad měšťanstva. Od roku 1881 do roku 1917 měl propachtováno rybníční hospodářství měšťanský pivovar. Hlavním důvodem byla možnost ledování – s ohledem na objem potřeby dovozu ledu byla dokonce posléze na hrázi Boleveckého rybníku zřízena železniční vlečka.²¹⁾

Dne 18. srpna 1899 zažádala Plzeňská obec c. k. obecní hejtmánství v Plzni o zasažení normálního znamení u veškerých svých rybníků. Jednotlivá šetření byla provedena v době od 12. do 26. září 1899, při rybnících byly postupně usazeny náležité cejchy. V odpadní strouze Velkého rybníka bylo zřízeno stavidlo, které mělo být užíváno k naplňování nově zřízeného rybníka společenského pivovaru v Plzni.²²⁾ Od konce 19. století rozvoj těžby v okolí Plzně několikrát ohrozil chov v rybnících. Poprvé se problém projevil v letech 1898–1912, kdy pronikání síranů železa a hliníku z krahujících Starkovských dolů v Třemošné kontaminovalo rybník Vydymáček i další níže ležící rybníky.²³⁾ V letech 1919–1920 byl ohrožen Bolevecký rybník vypouštěním důlní vody v rámci pokusů s těžbou uhlí na parcele č. 850 u rybníku. Na základě masivního odporu plzeňské obce byla těžba báňským úřadem zastavena.²⁴⁾

Ve 20. letech 20. století prováděl ledování na Boleveckém, Třemošenském a Kamenném rybníku měšťanský pivovar. Ledování pak přetrvávalo na Velkém rybníce až do třetí čtvrtiny 20. století. Zatímco rybníční hospodaření na rybnících postupně upadalo, velká část rybníků počala být intenzivně využívána k rekreačním účelům (zvláště rybník Bolevecký, části na rybníku Seneckém, dále Kamenný, Sídlovský rybník používala ozdravovna, rybníky Košinář a Nováček sloužily pouze k chovu ryb.²⁵⁾

RYBNÍKY NA HLAVNÍM TOKU BOLEVECKÉHO POTOKA (ŘAZENÍ „PROTI PROUDU“)

Barchan (zaniklý): Nacházel se pod hrází Velkého rybníka, jednalo se o poměrně malou nádrž. Hráz Barchanu převrstvil násep silnice na Bílou Horu. Doba vzniku není známa. Poprvé se uvádí roku 1663; ve

2. polovině 19. století byla na jeho místě louka se sádkami. Podrobně byl poprvé mapově zachycen roku 1781.

Velký Bolevecký: Rybník vznikl roku 1460 (viz výše), od roku 1646 byl dle archiválií klíčovým kapřím rybníkem celé bolevecké soustavy. Od roku 1921 si zde propachtovával měšťanský pivovar prostor na provozování koupaliště a klužiště. Ke koupání sloužily vyhrazené partie rybníka pod restaurací Ostende, pod lesem na Bílé Hoře a na části pod hrází. Zázemí představoval lesní pozemek č. 777 zvaný „Na potvorách“, kde byly od roku 1921 postupně postaveny potřebné účelové stavby. Ve výsledku byla část Boleveckého rybníku vyňata pro bruslení, sáňkování, další oblast byla vytýčena jako zimní lože ryb. Koexistence rekreantů a nájemce restaurace na jedné straně a nájemce rybníků na straně druhé byla poněkud obtížná, obě strany měly zcela opačné zájmy. V letech 1953–1954 byl dosavadní chobot rybníka jako tzv. Malý rybník oddělen hrází s komunikací mezi Ostende a Bílou Horou.²⁶⁾

Rozloha Velkého rybníka se udává 53,3 ha, délka hráze zhruba 250 m, výška na vzdušní straně dosahuje až kolem 10 m. Na západním okraji hráze se nachází přeliv, od něž vede přepadová strouha, která se pod výpustí na východním konci hráze spojuje s odpadní strouhou. U tohoto, stejně jako u ostatních rybníků soustavy, neexistuje, ani není v minulosti doložena obtoková stoka. Na hrázi, zejména na její vzdušní straně, roste řada mimořádně hodnotných dubů, některé zřejmě od doby založení rybníka. Další obdobné duby či jejich torza se nalézají při cestě z bývalé barokní myslivny čp. 21 na hrázi pod někdejší Společenský pivovar Prior.

Tyml hráze je v západní části značně ovlivněn dodatečnými zásahy z přelomu 19. a 20. století – úprava pro ledování, rozšíření hráze na návodní straně náspem železniční vlečky a rampy s kamennou opěrnou zdí. Původní těleso hráze se vyznačuje poměrně značnou strmostí návodní i vzdušní strany; přitěžovací lavice na vzdušní straně lze z technických důvodů podmienečně považovat za součást původního díla, ačkoli jasné doklady o tom chybějí. Východní část hráze zpevňují opěrné zdi z pískovcových bloků. Hráz zde přisedá ke skalnímu masivu a obsahuje vyzděnou a valeně klenutou vypouštěcí štolu. Profil klenby je blíže vzdušní strany parabolický, hlouběji segmentový. Pro tuto část hráze neznáme u nás srovnatelnou dobu. Hlavní hmota hráze, opěrné zdi a vypouštěcí štola pocházejí nejpravděpodobněji z počáteční výstavby rybníka. K bezpečnému datování výše zmíněných zděných částí hráze by mohly přispět eventuální související výpovědi schopné dřevěné prvky, pokud se zachovaly ve vztahu ke zděným konstrukcím. Ještě v 60. letech 20. století stála dřevěná bašta nad starým stavidlem a existovalo staré dřevěné výpustné zařízení. V 70. letech 20. století byla stará dřevěná bašta spolu se starým výpustným zařízením nahrazena ocelovými a betonovými konstrukcemi.

Po havárii dřevěné lávky, která, zřízena Měšťanským pivovarem, vedla přes rybník od Bílé Hory na pláž Ostende (severní břeh Velkého rybníka), byla roku 1954 v trase lávky nasypána hráze pro novou komunikaci, která rybník rozdělila v podstatě na dva, Velký a Malý. Stodola bývalé myslivny na hrázi byla zbořena a na jejím místě byl upraven stavebně nepřilíš uspokojivý objekt vyhlídkové terasy. Při pro-

tržení Seneckého rybníka v roce 1965 došlo k poškození hráze Velkého rybníka v prostoru přelivu, kde byla tou dobou oslabena stavbou kanalizačního sběrače. Následovala oprava této partie. Pod touto částí hráze byla potom nasypána závážka a na ní posléze upraveno parkoviště. V poslední třetině 20. století zaznamenáváme zánik hrázdné restaurace na pláži Ostende (budována roku 1921) a stavbu stálé ocelové konstrukce mola tamtéž. Jižní břeh zapleveluje stavební rozvoj nevhodných, nadto architektonicky pokleslých objektů jachtařského klubu, na severozápadním břehu v 60. letech 20. století vznikl autocamp. Kolem rybníka jsou stavěny drobné objekty. Zaznamenán je dramatický úbytek či úplné vymizení některých živočišných a rostlinných druhů, např. chráněné kotvice. V roce 1998 byla dokončena uspokojivá rekonstrukce objektu bývalé myslivny čp. 21 a v souvislosti s ní byl u příjezdové cesty jihovýchodně odtud podstaven nový objekt garáží.²⁷⁾

Košinář: První dochovaná zpráva o existenci rybníka pochází z roku 1694 (3. března t. r. bylo tesaři Šnerovi placeno za práci na splavu na rybnících Košinářském a dalších dvou jiných (po 1 zl. 18 kr. za rybník) a dále Barovi rybníkáři za dělání struh).²⁸⁾

Košinář náleží do pozdně gotické etapy budování rybníční soustavy. Na jeho příkladu lze demonstrovat, jak se rozchází obraz stáří díla v písemných pramenech od datování exaktními metodami. Jak je uvedeno výše, písemné zprávy o něm se objevují počínaje rokem 1694; v roce 1781 byl poprvé podrobně zmapován. Dendrochronologickou datací výpustního potrubí (T. Kyncl 2002), která udává bezpečné datum mýcení jedle použité pro toto zařízení do těžební sezóny 1479/80, můžeme s velkou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že známe zároveň datum stavby hráze – 1480. Potrubí bylo vyňato z tělesa hráze při opravě rybníka na přelomu 20. a 21. století.

Rozloha rybníka se udává 6,4 ha. Hráz dlouhá zhruba 250 m má lichoběžný strmý profil bez přitěžovací lavice. Návodní stranu chrání dodatečně nasypané balvany. Vypouštěcí zařízení bylo nedávno rekonstruováno a při tom také upraveno stromoví na hrázi. Severovýchodní konec hráze byl silně poškozen při protržení Seneckého rybníka v roce 1965.

Pod hrází leží sádky zřízené těsně po 2. světové válce. Na západním břehu při hrázi vyrostla na konci 20. století zcela nevhodně chata. U západního břehu stojí osamělá zemědělská usedlost Na potvorách či Pode dvory. Nad rybníkem bývalo několik vytíracích rybníčků, tzv. dubišáček, po nichž zbývaly v 60. letech 20. století výrazné terénní reliktů čtyřúhelných nádrží. Pod lesem podél přítoku v úseku mezi Košinářem a Seneckým rybníkem došlo v poslední třetině 20. století ke stavbě naprosto nevyhovující kolonie chat. Pod hrází v 70. letech 20. století hojně kvetly vstavače, na březích rybníka kosatec sibiřský.

Senecký: První jasná písemná zmínka o existenci rybníka tohoto jména je až z roku 1781.

Senecký rybník má uváděnou rozlohu 7,4 ha. V písemných pramenech se objevuje od roku 1781, kdy je také podrobně zmapován. Skutečné datum stavby není známo. V literatuře se soudí, že vznikl po roce 1734, jde však o hypotézu, jejíž věrohodnost snižuje výše uvedená datace Ko-

šináře a zapojení rybníku do ucelené soustavy. Hráz o délce 200 m má podobný charakter jako u Košináře. Její původní hmota však značně utrpěla ve střední části protržením roku 1965. Při obnově zaniklo staré výpustné zařízení, postaven byl nový přeliv a jeho přemostění – stavba je datována letopočtem 1966 umístěným na návodní straně stavby. Na břehu u severního konce hráze stojí nevhodné budovy sportovních oddílů. Přírodní břeh byl na konci 20. století srovnán těžkou technikou, aby pláž pojala více těl z nových paneláků v Bolevci. V jižním sousedství rybníka od roku 1931 roste kolonie chat a rekreačních domků.

Třemošenský: První jasná písemná zmínka o existenci rybníka se váže rovněž k roku 1781.

Třemošenský rybník má udávanou rozlohu 4,2 ha. Literatura o době jeho vzniku soudí totéž, co o rybníku Se-neckém. Skutečné datum stavby není známo. Rybník sbírá vodu jednak z Boleveckého potoka, jednak slatinnou vodu z Kamenného rybníka. Po jeho zhruba 170 m dlouhé hrázi prochází silnice 1. třídy z Plzně do Třemošné. Úprava jejího náspu setřela původní podobu hráze. Souběžně v malém odstupu pod ní probíhá železniční trať. Dopravní trasa tudy vede odedávna, jak ukazuje raabizační mapa z roku 1781. Přeměnu staré cesty na silnici dokumentuje projekt vzniklý krátce po roce 1829.²⁹⁾ Rybník byl zmenšen při směrůvé úpravě silnice (zasáhla zejména jižní část hráze), která byla dokončena v roce 1992.

Novák (Nováček): Nejstarší zmínka se vztahuje k roku 1646,³⁰⁾ poté je tento kapří rybník připomínán již nepřetržitě v rámci bolevecké soustavy.

Nováček či Novák o uváděné rozloze 0,9 ha má hráz dlouhou zhruba 80 m. Údajně se měl užívat v minulosti jako sádka rozdělená dřevěným brlením na tři části. V literatuře se soudí, že Novák byl postaven po roce 1460 jako poslední v soustavě.³¹⁾ Jeho vznik neobjasnila ani dendrochronologická datace dřev z výpustného zařízení, která z něj byla vyjmuta při nedávné rekonstrukci. Z celkem odebraných čtyř vzorků se podařilo datovat pouze dva, u zbývajících tomu zabránil malý počet letokruhů. Nedatované vzorky však obsahují podkorní letokruhy, což při rozvoji metody do budoucna dává naději, že snad bude možno stanovit datum mýcení. Naopak u dvou datovaných vzorků není s úplnou jistotou možno určit datum mýcení, neboť podkorní letokruhy chybějí. Nicméně, poměrně spolehlivé datum bylo získáno z jedle použité pro výpustné potrubí – předpokládané datum mýcení 1732 a borovice z vazby – 1694. Porovnání nově výpustné trouby, které z toho vyplývá, znamená rozsáhlou rekonstrukci hráze. Lze ji předpokládat někdy po roce 1732 (možná souvislost s instrukcí císařské renovační komise z roku 1735 věnovat větší péči rybníkům). Výklad data získaného z borovice by za současného stavu byl spekulací. S ohledem na první datum doložené v písemných pramenech jde zřejmě o součást nějaké opravy.

Šídlůvský: Třetí rybník v rámci bolevecké rybníční soustavy s první zmínkou k roku 1663.³²⁾

Doba vzniku není známa, ale zapojení do ucelené soustavy ukazuje na příslušnost k její původní koncepci. Znamenán je v raabizační mapě z roku 1781 spolu s ostatními rybníky. Jeho plocha se uvádí 3 ha. Objekt ozdravov-

ny z roku 1923 na severním břehu rybníka, projektovaný významným plzeňským architektem Hanušem Zápalem, byl ponechán na pospas vandalům a zbytky roku 1997 zbořeny. Při nedávné rekonstrukci rybníka byla získána z vazby u výpustného zařízení dřeva, z nichž byly odebrány pro dendrochronologickou dataci dva vzorky. Jeden vzorek borovice se nepodařilo datovat vlivem nerovnoměrností růstu, které jsou patrně dány povahou stanoviště stromu. Druhý vzorek poskytl datum posledního letokruhu 1713, přičemž se odhaduje počet ztracených letokruhů aspoň na čtyři. Problém s interpretací data je stejný jako v případě Nováčku. Nepochybně je takto zachycena doba opravy zařízení nebo rekonstrukce rybníka, nikoli jeho vznik.

Strženka, Stržená hráz či Hádek: Rybník obnovený v letech 1949–1950 na místě zaniklého rybníka s využitím jeho protržené hráze. Rozloha se uvádí 1,4 ha, hráz je dlouhá zhruba 90 m.

Zaniklým předchůdcem mohl být výtažní rybník Klenovec uváděný v letech 1669–1713 a zaniklý před rokem 1738. V terénu se nepodařilo ověřit, zda mezi tímto a rybníkem Šídlůvským existovala další nádrž (nádrže?), jak je to pravděpodobné vzhledem k délce nevyužitého úseku údolí Boleveckého potoka. Dnešní stav údolí nepřináší indicie případné existence bývalé hráze, k problému se nevztahují ani pamětnické údaje. Z písemných zpráv lze odvozovat existenci dalšího rybníka nad Strženkou, pokud je správně její ztotožnění s bývalým Klenovcem.

Nad Klenovcem: Výtažní rybník toho jména se uvádí roku 1669. Zanikl asi před rokem 1738. Nedaleko pod pramenem Boleveckého potoka přehrazují údolí, které pak spěje k blízké Strženci, zbytky hráze. Její tvary deformovala úprava asfaltové lesní cesty ve 2. polovině 20. století. Koruna byla zřejmě zčásti rozhrnuta, což patrně zvýrazňuje strmost vzdušné strany hráze. Její délku lze odhadnout asi na 45 m. Od severu k ní spěje svazek starých úvozů, který dokládá давnou existenci komunikačního využití hráze. Plocha nevelkého rybníka se přeměnila v rašeliniště.

Pokud správně považujeme dnešní Strženku za bývalý Klenovec, nemohou uvedené relikty náležet jinému ze zaniklých rybníků uváděných písemnými prameny, než onomu Nad Klenovcem.

RYBNÍKY NA PŘÍTOCÍCH BOLEVECKÉHO POTOKA

Vydymáček: Malý rybník na dolním toku potoka protékající údolím Merán. Uváděná rozloha činí 0,6 ha, délka hráze zhruba 70 m. Na jejím jižním konci je patrna deprese, která by mohla příslušet někdejšímu přelivu. Strmý tvar profilu hráze naznačuje případné značné stáří. Rybník byl za využití staré hráze nakrátko obnoven před 2. světovou válkou, znovu po roce 1952 a opět po protržení roku 1965.³³⁾ Jeho totožnost s historickým Vydymáčkem, který je jako kapří uváděn v letech 1669 až 1713 a roku 1738 byl zaniklý, je jen pravděpodobná.

Rozkopaný: Rybníček nad dnešním Vydymáčkem. Obnoven byl s využitím staré hráze před 2. světovou válkou. Původně se bezpochyby jmenoval jinak. S jistotou nevíme, se

kterým ze zaniklých boleveckých rybníků, které uvádějí prameny, jej ztotožnit. Beroun, který navrhuji autoři knížky Bolevec a okolí,³⁴⁾ je jednou z možností.

Borek, Borecký: V údolí Merán nad rybníkem Rozkopaným a pod jižním okrajem areálu Škoda na Orlíku (Střelna) se nachází hráz rybníka prořatá železnici z Plzně do Žatce. Zachovanou západní část hráže narušuje prokopávka pro pěšinu. Terén na severovýchodním konci hráže nedávno narušila úprava lesní obslužné komunikace. Celková délka hráže bývala zhruba 150 m, její profil je lichoběžný, strmý. Na jihozápadním konci hráže terénní stopy naznačují přeliv. Při výšce hladiny odhadované zhruba na 354 m nadmořské výšky z utváření terénu vyplývá poměrně značná rozloha rybníku srovnatelného takto se Seneckým či Košíňským.

Totožnost tohoto díla není bezpečně známa. Z blízkosti zaniklé středověké osady Borku,³⁵⁾ jejíž lokalizace je určena podle archeologických nálezů do vzdálenosti kolem 400 m západně od hráže, nejspíše připadá v úvahu zaniklý rybník Borek. Vznik rybníka na pluzině vsi Borku před rokem 1464 dokládá písemný pramen (srov. výše), přičemž se dá předpokládat, že oním rybníkem byl Borek, jemuž zbylo jméno po zaniklé vsi. Další zprávy o něm pak pocházejí až z let 1663–1713, zanikl před rokem 1738. Protože nevíme, kde přesně ležel rybník Vorlík, který zřejmě existoval rovněž v tomto prostoru, není ztotožnění uvedených zbytků hráže s Borkem stoprocentní, ač se nyní jeví nejpravděpodobnějším.

Kamenný: První zmínka o existenci tohoto kapřího rybníka v rámci Bolevecké soustavy je z roku 1646,³⁶⁾ poté je připomínán již nepřetržitě.

Kamenný rybník leží na dalším z levých přítoků Boleveckého potoka. Zdroj vody proň tvoří potok ze zmiňovaného rašeliniště. Rozloha rybníku se uvádí 5,2 ha, s rákosinami u přítoku 7,5 ha. Délka hráže činí asi 180 m. Profil má li-

choběžný, se strmou návodní i vzdušní stranou. Nedávno došlo k rekonstrukci výpustného zařízení. Na vzdušní straně východního konce hráže vznikla v návaznosti na to skládka materiálu, která deformuje dřívější tvar terénu. Blízko východního konce hráže se nacházejí novodobé objekty restaurace a lesovny).³⁷⁾ Rašeliniště nad rybníkem je pro své kvality vyhlášeno přírodní rezervací. Na okraji rašeliniště stojí tzv. Kolomazná pec.³⁸⁾

Dřevo ze součástí starého výpustného zařízení, která se ocitla následkem zmíněné rekonstrukce pod hrází rybníka u odpadní strouhy a na uvedené skládce, původně zřejmě tvořila součásti vazby. Ze tří odebraných vzorků byly dva borové a jeden z dubu. Jedna z borovic poskytla datum mýcení 1751/52 v třídě vysoké spolehlivosti. Datace druhého vzorku je nejistá, navíc chybějí podkorní letokruhy, jejichž počet lze odhadnout na 30 a více. Nejisté datum mýcení se pak pohybuje kolem roku 1768. Vysokou spolehlivost dále vykazuje datace dubového vzorku, kde dobu mýcení lze s ohledem na chybějící letokruhy běle položit do intervalu let 1642–1653. Protože v písemných pramenech je rybník uváděn od roku 1646, stojíme před problémem, jak datum z dubového vzorku vyložit. Absence písemných zmínek samozřejmě neznámá, že by rybník v předešlém období nemohl existovat, jednoznačný důkaz však postrádáme. Podobu profilu hráže odpovídá nejstarším dílům bolevecké soustavy. Konstrukce výpusti vznikla v letech 1642–1653 tedy pravděpodobně indikuje rekonstrukci již existujícího rybníku. Další opravy zhruba po stu letech pak vyplývají z data vzorku borovice mýcené v těžební sezóně 1751/52.

Kaskáda rybníků na pravém přítoku Boleveckého potoka mezi bývalou Klotzovou cihelnou a boleveckou ledárnou:

Dolejší a největší z rybníků u někdejší ledárny dosahuje délky hráže 35 m a má rozlohu přibližně 0,25 ha. Jeho zřízení je zmíněno k roku 1900. Ostatní nádrže jsou menší, podružné povahy.

Přehled údajů z písemných zpráv k rybníkům plzeňského panství

Kamenný	Kapří rybník, připomínáný od roku 1646 nepřetržitě.
Šídlovský	Používán jako třetí rybník, připomínán od roku 1663 nepřetržitě.
Novák	Kapří rybník, připomínán 1646–1712 jako rybník Nový (chybí však v soupise 1713!).
Třemošenský	Připomínán od 1781 (na místě rybníku Vorlíku?).
Senecký	Připomínán od 1781 (na místě rybníku Berounu?).
Košínář	Poprvé 1694, poté nepřetržitě.
Bolevecký	Kapří rybník, vzniklý 1460. (Velký)

Zaniklé v oblasti Bolevce

Barchan	Bolevec	Výtažní rybník pod hrází Boleveckého rybníka, poprvé připomínán 1669, zakreslen na raabizační mapě i na katastru, přeměněn na louku mezi léty 1785–1839.
Beroun	Bolevec	Kapří rybník, připomínáný 1646–1738.
Borek	Bolevec	Kapří rybník, 1463?, 1663–1713, zaniklý před 1738.
Klenovec	Bolevec	Výtažní rybník, připomínáný 1669–1713, zaniklý před 1738.
Nad Klenovcem	Bolevec	Výtažní rybník, připomínáný 1669, zaniklý asi před 1713.

Nad Miretici	Bolevec	V 16. století na cestě k Ledcím.
Volšinka	Bolevec	Výtažní rybník, připomínaný 1669–1713, zaniklý před 1738.
Vorlík	Bolevec	Kapří rybník, přesněji nelokalizovaný, zřejmě mezi boleveckými rybníky a Třemošnou. Připomínán: 1646–1694, chybí 1713, poté opět 1738.
Vydymáček (Vidimáček)	Bolevec	Kapří rybník, připomínaný 1669–1713, zaniklý před 1738.
Ztracený	Bolevec	1713
?	Bolevec	Boleveckou obcí nepovoleně zřízené dvě vodní nádržky na parcele 784/2.
?	Bolevec	Roku 1900 na kat. 519, 520, 521 v Bolevci zřízený rybníček pro potřebu vyrábění ledu s hrází na parc. 512 v délce 34 metrů.
Černý	Bolevec?	? (rybník pod lesem Borkem)
Rozkopaný	Bolevec?	? (rybník pod lesem Borkem)

Kromě bolevecké rybníční soustavy existovalo na plzeňském panství několik další menších soustav rybníků a izolované rybníky

Božkovský rybník	Božkov	Malý rybník při cestě k Letkovu, poprvé připomínán 1781.
Bušovický rybník	Bušovice	Existoval již 1738, začátkem 20. stol. zvlášť pronajímán.
Vitínka (Vitínecký)	Bušovice	Poprvé 1781.
Kokocké rybníky u Bušovic	Bušovice, zaniklá obec Kokotsko	Vznik několik let (?) před rokem 1505, jeden z nich se původně jmenoval Úlehle. K roku 1669 i 1713 čtyři (při výtažní a jeden kapří), později jen dva (Horní a Dolní). Sloužily na násadu, na konci 19. století jim hrozilo zrušení.
Černické rybníky	Černice	První vznikly krátce před 1496, posléze další kolem 1500, k roku 1669 připomínány tři rybníky, 1713 jen jeden. Velký rybník sloužil jako kapří, dva menší jako výtažní. Prodány do soukromého držení v letech 1836–1838.
Hrádecké rybníky	Červený Hrádek	Poprvé připomínány 1738, jeden na zač. 20. stol. zvlášť pronajímán rybník.
Doubravský	Doubravka	Kapří rybník, připomínaný v letech 1669–1713. K roku 1713 však veden mezi boleveckými rybníky (!).
–	Doudlevec	Malý rybník, poprvé zmiňovaný 1781.
Druzdovské rybníky	Druztová	Stavba obou rybníků 1567, 1669 jeden poškozen, ale opravitelný. Jeden sloužil jako třecí, druhý jako výtažný, k roku 1713 zůstal jen jeden (?).
Rybník pod Dýšinou	Dýšina	Třecí rybník, připomínaný od roku 1669.
Ejpvické rybníky	Ejpvovice	Roku 1713 dva, roku 1738 již tři rybníky.
Habrovský	Habrovice	Poprvé připomínán 1713, posléze zde zřejmě dva rybníčky.
Chrástské rybníky	Chrást	Poprvé 1781.
Letkovský rybník	Letkov	Poprvé 1738.
Rybník na Šancích	Plzeň	Zmínky z let 1781, 1824.
Hořejší rybník	Radobyčice	Privátní rybník připomínaný 1497.
rybníky pod Všemi Svatými	Roudná	Zmínka 1491?; 1669 celkem tři rybníky „ <i>hrubě pustý</i> “, nestály za opravu, a proto neměly být obnoveny, 1673 se však uvádí oprava rybníku za Všemi Svatými.
rybník pod Švolbovskou zahradou	Roudná?	Výtažní rybník, k roku 1669 byl ještě opravitelný, zánik před rokem 1738.
Smědčické rybníky	Smědčice	K roku 1669 jeden ve Smečicích a druhý nad Smečicí (který 1669 „ <i>hrubě pustý</i> “, nestál za opravu), dále připomínán již jen jeden, na poč. 20. stol. v nepořádku.
Sulkovské rybníky	Sulkov	1893 připomínány jako veliké rybníky kdysi zrušené. Existovaly v 16. století. Součást chotěšovského klášterství.
Újezdské rybníky	Újezd	Dva rybníky poprvé připomínány 1738.
Drahotín	Zruč	Stavba 1567, posléze sloužil jako kapří rybník.

K plzeňskému rybníčnímu hospodářství náležel rybářnický dům na Pražském předměstí čp. 42 ve Střelecké ulici na parc. 229–231 (i s tamními sádkami).

ZÁVĚR

Názory, které se v literatuře na téma vývoje bolevecké rybníční soustavy objevují, v podstatě počítají se vznikem boleveckého systému vázaným na rok 1460. O jednotlivých rybnících se objevují vzájemně si odporující informace.³⁹⁾ Po utřídění archivních pramenů a získání dendrochronologické datace vzorků dřev z některých rybníků můžeme konstatovat, že přímé doklady pro zařazení rybníčních staveb do nejstarší etapy vývoje soustavy, kterou vymezujeme druhou polovinou 15. století, existují u Velkého rybníka (roku 1460), Košináře (roku 1480) a rybníka zasahujícího pluzinu zaniklé vsi Borku (před 1464). U ostatních rybníků postrádáme přímé důkazy o době vzniku. Lze jistě rozvíjet hypotézu o současnosti většiny z dodnes dochovaných rybníků s ohledem na několik skutečností. Od počátku muselo existovat logické uspořádání systému nádrží třecích, výtažních a kaprových. V potaz lze brát archaické proporce hrází, rozmístění prokazatelně středověkých staveb v rámci soustavy a také nebývalé rozměry hlavní z nádrží, tj. Velkého rybníka. Přesto však k bezpečným vědomostem o struktuře středověkého celku nedojdeme. Jeho existence a monumentalita jsou, nicméně, nesporné. Až do 17. století jsou však písemné údaje o našich rybnících, jak bylo ukázáno, krajně útržkové. Předpoklad oprav rybníků po třicetileté válce podporuje dendro datum získané z Kamenného rybníka (1642–1653). Ve zprávách z 2. poloviny 17. století se pak vynořuje celá soustava, aniž o starší minulosti části jejich jednotlivých složek cokoli určitého víme.

V dané souvislosti je třeba položit si otázku po zdrojích znalostí a po všestranných podmínkách a okolnostech vzniku díla tak rozsáhlého. Město Plzeň v období, do něž stavba bolevecké soustavy spadá, zažívalo všeobecný vzestup, který byl založen významnou účastí v řadách vítězů husitských válek a v privilegovaných kontaktech s Říší. Uplatňovalo se v rámci země i v zahraničně politických kontaktech jako svébytná mocenská jednotka a v obhajobě svých zájmů vystoupilo, také vojensky, proti vládě Jiřího Poděbradského, přijavše za krále Matyáše Korvína, jehož působení mimo jiné otevíralo dveře střední Evropy renesanční inovaci. Na rozdíl od větší části země se panství Plzně netýkala blokáda ze strany katolické Evropy, s níž mohlo bez překážek sdílet kulturní podněty. Podnikalo mimo jiné v daném období rekonstrukci opevnění, náročně se přestavovala radnice i soukromé domy, probíhala dostavba chrámu sv. Bartoloměje, jehož halové trojlodí se stanovým zastřešením z té doby se stalo největším stavebním dílem toho druhu v zemi.

O počátcích rybníkářství na Plzeňsku je dosud známo jen málo. Velkorysá stavba bolevecké soustavy, která přešla rybníční systémy později budované v Polábí a v jižních Čechách, bezpochyby nebyla náhlým zjevem bez předchůdců a dřívějších zkušeností. Nedostatek konkrétních pramenů a stav výzkumu nedovoluje podrobnější vhléd, avšak z náznaků, které zatím byly posbírány, lze tušit, že technické předpoklady k obdobným výkonům, mějme tu na mysli především zeměměřičské umění, znalosti geo a hydrologické, nebo ovládnutí technických prostředků a organizace, nebyly až tak výlučné. Dovednost budovat náročná vodní díla nechyběla středověké společnosti již v období o století starším, než do kterého náleží bolevecká kaskáda,

jako extrém připomeňme neuskutečněný plán Karla IV. na plavební spojení Dunaje s Vltavou.

Pravděpodobně největší problém, který ovlivňoval možnost vzniku velkých staveb tohoto druhu, byly otázky finanční a právní. Na Plzeňsku k tomu uvažme značnou hustotu, které dosáhlo osídlení do poloviny 14. století a právní jistoty sedláků vyplývající z prosazující se emfyteuse. Je tedy příznačné, že založení rybníků jsou, pokud se o nich zachovaly písemné zprávy, spojena s reorganizací nebo zánikem vsi, jak to vidíme na příkladu emfyteuticky znovu-vysazeného Bolevce a zanikajícího Borku.

Zdrojů umění stavět velké rybníky mohlo být v našem prostředí hned několik. Vliv v tomto smyslu mohla mít hned čtyři klášterství obklopující panství Nové Plzně – kladrubské, plaské, nepomucké a chotěšovské. Právě na posledním z nich byla podle literatury⁴⁰⁾ údajně již před boleveckými rybníky postavena soustava právě tak impozantní. Na hranicích Čech s Horní Falcí u Vranče (Pfrentsch) byl v předhusitské době postaven obrovský rybník,⁴¹⁾ s jehož velikostí se u nás mohly měřit až moderní přehradní nádrže. Velké rybníky v blízkosti Plzně mohly provázet již život plaské cistercké grangie Třebokov,⁴²⁾ celkově je však tato stránka působení zmíněných klášterů nezpracovaná. Za nositele rybníkářského umění jsou též považováni řádoví němečtí rytíři.⁴³⁾ Jejich silné angažmá v Nové Plzni od jejího založení je dostatečně známo,⁴⁴⁾ opět však nevíme o dokladu, který by je zde přímo spojoval se zakládáním rybníků. Rovněž oba kláštery ve městě mohly ze svého prostředí vydat odborníky schopné geometrických výkonů, jež jsou nezbytné k založení velkého rybníka. Také k tomu ale postrádáme zprávy.

V širším Plzeňsku je k roku 1373 doloženo působení geometrů při vyměření lesů strašického panství Rožmberků. Byli jimi podle rožmberského urbáře blíže nám neznámý lesník Zdislav a Oldřich Žákavec ze Žákavy, od roku 1360 připomínaný šlechtický držitel tamního drobného statku s tvrzí, později přesídlivší na Blatensko.⁴⁵⁾ M. Hule⁴⁶⁾ zmíněné geometry uvádí jako jedny z prvních rybníkářských „měřičů“, kteří jsou známi jmény. Rožmberský urbář jmenuje také geometry působící na dalších panstvích (celkem dalších 8 osob různého stavu), vesměs však, tak jako výše uvedení, měřili lesy a s rybníkářstvím je nelze automaticky spojovat, jakkoli asi není důvod pochybovat, že rybník pro založení by vyměřit dovedli.

Aniž o jeho existenci známe konkrétní údaje, můžeme v Plzni hypoteticky předpokládat odborné prostředí, které snad v počátcích ovlivnilo významného rybníkářského teoretika a v posledku olomouckého arcibiskupa Dubravia, takto Jana Skály z Doubravky a Hradiště, jenž se v Plzni narodil roku 1486. Široký záběr jeho vzdělání, které upevnil studiem na zahraničních univerzitách, však připouští, že pramenů jeho rybníkářských vědomostí mohlo být více, dokonce, že s plzeňským prostředím nemusely souviset.

Výše uvedené náměty by se mohly stát součástí výcho-disek, která by měla prověřit speciální studie k dějinám plzeňského rybníkářství. Naznačená širší výzkumu, již je k tomu nutno zvládnout, má-li být výsledek vskutku relevantní, však přesahuje rámec našeho průzkumového úkolu i tohoto článku.

POZNÁMKY

- 1) Srov. Kol. autorů, Bolevec a okolí, Plzeň 1999.
- 2) A. Zeman, Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století, ČSPS 65, 1957, s. 8–18.
- 3) M. Bělohlávek a kol., Městský archiv v Plzni, Plzeň 1954, s. 55, M. Hruška, Kniha pamětní krajského města Plzně, Plzeň 1883, s. 42, Listář královského města Plzně, sv. 2, Plzeň 1905, s. 57, 62. Archiv města (AM) Plzně, Listiny, č. I/160, I/161.
- 4) Listář, 2/1905, s. 61, srov. i s. 17
- 5) M. Bělohlávek a kol., o. c. v pozn. 3, s. 55. Listář, 2/1905, s. 76. Archiv města (AM) Plzně, Listiny, č. I/166.
- 6) AM Plzně, Pozůstalost Macháček, i. č. 5092, panství Plzeňské, Bolevec. Listář, 2/1905, s. 83. M. Bělohlávek a kol., Dějiny Plzně 1, Plzeň 1965, s. 121.
- 7) Listář, 2/1905, s. 98.
- 8) AM Plzně, Pzst. Macháček, i. č. 5092, panství Plzeňské, Bolevec. Listář, 2/1905, s. 106.
- 9) Listář, 2/1905, s. 79, 89, 162.
- 10) M. Bělohlávek, Kniha počtů města Plzně 1524–1625, Plzeň 1957, s. 48, 123.
- 11) AM Plzně, Knihy, i. č. 44, sign. 1 c 1, fol. 142 st., 186 nové a následující.
- 12) A. Zeman, o. c. v pozn. 2, s. 79.
- 13) AM Plzně, RMR III 4 b 13/39; III 6 b 17/33.
- 14) Velký, Nový, Vorlík, Beroun, Volšinka, Vydymáček, Kamenný, Borek, Klenovec, Nad Klenovcem, Drahotín, Šídlavský, Drustovský, Nad Drustovou, 3 Černické, Pod Dyšinou, 4 Na Kokocku, Barchan, V Doubravce, Ve Smečicích, Nad Smečicích, pod zahradou paní Švolbové, pod Všemi Svatými. Viz AM Plzně, RMR III 6 b 17/10. Zeman, 1957, s. 13.
- 15) Doubravský – 1, Šídlavský – 1, Volšinka – 1, Velký – 1, Barchan – 1, Vidimáček – 1, Kamenný – 1, Ztracený – 1, Klenovec – 1, Beroun – 1, Košíňář – 1, Borek – 1, Černický – 1, Smedčický – 1, Dejsinský – 1, Kokotský – 2, Item – 2, Eypovský – 2, Drustovský – 1, Habrovský – 2, Drahotín – 1. Viz SÚA, TK, i. č. 2143, kt. 645. Údaje z katastru korigují dosavadní literaturu nesprávně datující konec fungování některých rybníků bolevecké soustavy. Viz: A. Zeman, o. c. v pozn. 2, s. 82.
- 16) A. Zeman, o. c. v pozn. 2, s. 9.
- 17) AM Plzně, Rkp. 399, sign. 1 d 45, zvl. s. 205–209.
- 18) A. Zeman, o. c. v pozn. 2, s. 9, 81 násl.
- 19) SÚA, JK, i. č. 3836, NT 539 – 547. AM Plzně, Rkp. 392, sign. 2 a 19 – Verzeichniss sämtlicher Gründe von den Gutherrn der königlichen Stadt Pilsen 1782.
- 20) SÚA, ČG-publ., per. 1787–1795, sign. 53/23/37.
- 21) AM Plzně, Registratura, 1880–1942, i. č. 115, sign. 370/I, kt. 418.
- 22) Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897, Plzeň 1900, s. 216–217.
- 23) AM Plzně, Registratura, 1880–1942, i. č. 115, sign. 370/I, kt. 418, 422.
- 24) AM Plzně, Registratura, 1880–1942, i. č. 115, sign. 370/I, kt. 422.
- 25) AM Plzně, Registratura, 1880–1942, i. č. 115, sign. 370/I, kt. 419, 420. Město Plzeň, 1929, s. 526.
- 26) AM Plzně, Registratura, 1880–1942, i. č. 115, sign. 370/I, kt. 419, AM Plzně, NV, i. č. 241, kt. 202. Město Plzeň, 1929, s. 526.
- 27) Srov. J. Anderle – M. Ebel, Stavebně historický průzkum myslivny čp. 21 na hrázi Velkého boleveckého rybníka a jeho vypouštěcí štol, uloženo u Správy veřejného statku m. Plzně; 1995; další informace (s některými nepřesnostmi) včetně dobových vyobrazení bývalé bašty, stodoly myslivny, lávky z Bílé Hory na pláž Ostende, bývalé restaurace tamtéž a ledovacího stroje na hrázi uvádí práce kolektivu autorů (1999, s. 248–251).
- 28) AM Plzně, RMR III 6 b 17/33.
- 29) Západočeské muzeum v Plzni, odd. starších dějin, sb. map a plánů, sign. MP9.
- 30) A. Zeman, o. c. v pozn. 2, s. 79.
- 31) Kol., o. c. v pozn. 1, 1999, 148.
- 32) AM Plzně, RMR III 6 b 17/9. Výklad názvu a další informace viz Kol., 1999, o. c. v pozn. 1, s. 182–183, 252.
- 33) Kol., o. c. v pozn. 1, s. 202–203.
- 34) Kol., o. c. v pozn. 1, s. 171
- 35) Kol., o. c. v pozn. 1, s. 75.
- 36) A. Zeman, o. c. v pozn. 2, s. 79.
- 37) Kol., o. c. v pozn. 1, s. 96–97.
- 38) J. Anderle a kol., Kolomazná pec v Plzni – Bolevci, Průzkumy památek 2/1998, s. 139–146.
- 39) Nejnověji: Kol., o. c. v pozn. 1.
- 40) Kol., o. c. v pozn. 1, s. 71.
- 41) J. Jánský, Kronika česko-bavorské hranice I, Domažlice, 2001, s. 227; zobrazen též v tzv. Würtzburgském albu.
- 42) J. Anderle – P. Rožmberský – V. Švábek, Hrad Železnice či dvůr Třebov, Ročenka klubu Augusta Sedláčka 1984, Plzeň, s. 64–72.
- 43) M. Hule, Rybníkářství na Třeboňsku, historický průvodce, Třeboň 2000.
- 44) M. Bělohlávek a kol., o. c. v pozn. 3.
- 45) J. Truhlář, Urbář zboží rožmberského z roku 1779, Praha 1880, s. VI, 54; A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království Českého 13, Praha 1905, s. 87.
- 46) M. Hule, o. c. v pozn. 43, s. 8.

DAS TEICHSYSTEM VON BOLEVEC – EIN BEITRAG ZUR GESCHICHTE DES TEICHBAUS IN DER PILSNER REGION

Das Teichsystem wurde auf dem Kataster der in schriftlichen Quellen seit 1382 erwähnten Gemeinde Bolevec (z. Zeit ein Ortsteil des Stadtbezirks Pilsen 1) im Sammelgebiet des Bolevec-Baches, eines der verhältnismäßig bedeutungslosen linksseitigen Zuflüsse der Mies (Berounka – des Beraun-Flusses). Die Hauptanlagen entstanden am selben Bolevec-Bach, bedeutende Teiche wurden ebenfalls an seinen zwei linksseitigen Zuflüssen und eine Kaskade kleinerer Becken auch an jenem rechtsseitigen angelegt. Der gegenwärtige Zustand der Anlage ist durch die Entwicklung bestimmt, im Laufe deren die Teiche entstanden, wurden erneuert oder neu angelegt (Abb. 1). Der grösste und wohl älteste Teich der Anlage ist der Grosse Teich (53,3 ha). Er wurde laut schriftlicher Erwähnungen 1460 errichtet. Die Schriftquellen und Ergebnisse der dendrochronologischen Analyse der Holzteile des Dammsubstrats belegen den mittelalterlichen Ursprung noch bei den Teichen Borek (kurz vor 1464) und Košíňář (1480). Es lässt sich ahnen, dass der mittelalterliche Ausmaß der Anlage nicht ausschliesslich auf genannte Objekte beschränkt war. Dies wird durch Lokalisierung einzelner Objekte im Gelände, Baugestalt weiterer Teichdämme und Bedürfnisse der Fischwirtschaft angezeichnet. Das Teichsystem erscheint als Ganzes allerdings erst seit dem 17. Jahrhundert in schriftlichen Materialien. Der Fall von Košíňář, dessen frühere Existenz die schriftlichen Nachrichten nicht reflektieren, deutet die Unzulänglichkeit der Schriftdokumente im Verhältnis zur Entstehung der Anlage an. Der großzügige die später errichteten Teichsysteme an der Elbe und in Südböhmen vorgehende Bau des Teichsystems von Bolevec war zweifellos keine plötzliche Erscheinung ohne Vorgänger oder frühere Erfahrungen. Die konkreten Quellen der Kenntnisse, von der die beschriebene Blüte des spätmittelalterlichen Teichwesens herauskam, sind noch nicht festgestellt worden. Es lässt sich unter ihnen die Einflüsse von den herumliegenden Stiften, vor allem jenes in Chotěšov (Chotieschau) ahnen. Aus der politischen und wirtschaftlichen Hinsicht hängt der Bau des Systems von Bolevec mit der glücklichen Periode der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts zusammen, in der die Stadt Pilsen einen außerordentlichen allgemeinen Aufstieg erlebte, der mit der Teilnahme in Reihen der Sieger der Hussitenkriege und den privilegierten Kontakten mit dem Reich begründet worden war.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Das Teichsystem von Bolevec (Kat.-Gebiet Bolevec, Ortsteil des Stadtbezirks Pilsen 1) – gegenwärtiger Zustand. Schwarz – Wasserflächen. Grau – vorausgesetzter Ausmass der festgestellten verschwundenen Teiche. Graue Linie – historischer Dorfkern von Bolevec. Grafisch bearbeitet von J. Anderle mit Benützung der Katastralkarte.

Abb. 2: Raabisierungskarte von Bolevec, Detail mit den Teichen. Ant. Gruber, 1781. (Archiv der Stadt Pilsen, Plan M 648).

Abb. 3: Großer Teich, Damm – Auslassstunnel. Foto J. Anderle 1995.

Abb. 4: Großer Teich, Damm mit Gebäuden des Jägerhauses und einer Scheune auf dem Plan vom J. 1889 vor Dammschüttung zur Errichtung des Schleppgleises und der Rampe zur Eisgewinnung [Archiv der Stadt Pilsen, Inv.-Nr. 15914, Per. D (1880–1892), Sign. 107/III, Karton 1011].

Abb. 5: Dokumentierung des Damms des Großen Teichs, 1964. (Investitionssamt der Stadt Pilsen). Oben Querschnitte, unten Orientierungsskizze – Grundriss. Zeichnerisch überführt von J. Anderle.

(Übersetzung J. Noll)